

НАЙДАВНІШІ ЦЕХИ НА ЗАКАРПАТТІ

МІСЬКОВ І.О. (Ужгород)

Однією з форм організації ремесла стали цехи. Вони формуються у Західній Європі протягом X – початку XII сторіч [1]. В Угорському королівстві, до складу якого входило Закарпаття (Північно-Східна Угорщина, Верхнє Потисся) цехи виникають у I половині XIV сторіччя, а їх остаточна кодифікація завершується наприкінці того ж сторіччя (70-ті рр. XIV ст.) [2]. Виникнення цехів на Закарпатті пов'язане насамперед з німецькою колонізацією, оскільки більшість німців в основній своїй масі були ремісниками. Незабаром ремісничою справою почали займатись румунське, угорське, словацьке населення [3].

Причинами запізненого виникнення цехів на Закарпатті, як зазначає дослідник Пеняк П.С., були: по-перше, натуральний характер господарства, по-друге, низький рівень розвитку ремесла і внутрішнього ринку, тоді як у більшості країн Західної Європи розпочався розпад цехів і почали виникати перші паростки мануфактурного виробництва [4]. І все ж цехи відігравали помітну роль у політичній ролі в економічному розвитку Угорщини. Дані про середню чисельність ремісників у аграрних містах показують, що останні не дуже далеко відставали від великих міст [5].

Внутрішня структура цехів на Закарпатті має багато спільних рис з будовою цехів у Західній Європі. Цехи мали широке самоврядування, своє управління, свого голову – головного цехового майстра, свій статут, ощадну касу, свою скриньку – «кладулу», в якій зберігали печатку з відповідною емблемою і цеховий прапор. Цехи являли собою організації ремісників певних професій міста. У 1329 та 1336 роках згадуються цехи у містах Довге Поле та Сиготі. Населення цих міст займалося, крім гірничої справи, різними ремеслами та землеробством.

Цехові статути затверджував король, феодал або міська рада. Займатися ремеслом за межами цеху суворо заборонялося. Однак у Мараморощині працювали мандрівні майстри. Відсутність документів не дає нам можливості визначити про конкретний характер діяльності цехів на Мараморощині [6].

Насамперед найбільш поширеними в містах були професії каменяра, кравця, шевця тощо. На Закарпатті найбільше цехів було в Ужгороді, Мукачеві та Берегові [7]. В останніх двох містах існували цехові організації кравців, що мали однакові статути з 1446 року [8]. Їх затвердив воєвода Трансільванії Янош Гуняді. Пізніше обидва статути були підтверджені угорським королем Людовіком II у 1523 році.

Майстри цехів кравців міст Лупрехтсаса (Берегова) та Мукачева вважали привілей Я.Гуняді за статут, котрий складався з 16 пунктів. Перших п'ять параграфів – це умови прийняття до складу цехових майстрів.

У першому пункті сказано, що «хто з учнів чи підмайстрів» бажає вступити у цех, «побажав би отримати звання майстра, то такі мусять, насамперед, подати в цех зразок пробної праці» [9]. Вступаючий зобов'язувався дати на потреби цеху 25 пенязів. Хто не дотримувався першого пункту карався штрафами. Якщо кандидат виконував вимоги першого пункту і його пробний виріб задовольняв майстрів, то перед прийняттям в цех відбувається гощення. Воно мало два етапи: перший – частування цехових майстрів, другий – родини цехової громади. Угощення складалося «з двох глечиків вина та чотирьох горщиків страви». Це вимоги другого пункту.

Третій пункт обумовлює, що новий член цеху має покласти на стіл майстрів вісім глечиків вина і стільки ж страви. Відбувалося угощення на честь новоприйнятого члена цеху.

У четвертому пункті йшла мова про наступні обов'язки члена цеху: «двом цеховим майстрам-деканам, які вибираються поміж з майстрів, з року в рік давати двоє штанів та дві пари рукавиць».

Впродовж «двох років новоприйнятий член має виконувати під присягою службову повинність, а свою набуту майстерність він не має права ні продати, ні подарувати», як сказано у п'ятому пункті [10].

Наступні десять пунктів стосуються укладу цехової організації, прав і обов'язків цеховиків.

Шостий пункт вказує, що цех має свою судову автономію. Цехові декани-майстри виконують роль судді, який обирався молодими членами цеху. Ніяка інша судова інстанція не має права проводити судову справу над цеховиками.

Цех усуває конкуренцію виробників, які не входять у його склад і утримує монопольне право на збут предметів, як зазначено у сьомому пункті. Ніхто з чужих кравців не мав права продавати одяг у Лупрехтсасі.

У восьмому пункті говориться, що коли таке трапляється, то цехові майстри мали право таємно спіймати чужого кравця. Його вироби підлягали конфіскації. Одна частина речей чужого кравця віддавалася у цех, а друга – голові міста. Але у восьмому пункті є невелике виключення «у переслідування тих, хто порушує цеховий привілей, магістрат повинен, коли цех цього забажає, прийти на поміч».

Цех стежить за совісним виконанням його членами своїх обов'язків перед замовниками. Він стає на захист своїх членів у випадку, коли останні звинувачувалися замовником у присвоєнні частини матеріалу. З приводу цього збиралася цехова комісія. Замовник приносив на комісію готовий одяг і далі проходив обмір одягу майстрами [11]. Якщо вони знаходили у цілості весь матеріал, то замовнику призначалося покарання. Його виріб перерізується на дві частини: одна частина передавалася в цех, а інша – старості. У випадку коли майстер приховував частину матеріалу замовника, то він зобов'язувався замість дефектного виробу зшити новий. Вищесказане зазначено у десятому пункті. Цей пункт подібний до сьомого, але тут суттєва різниця. Цех переслідує внутрішню конкуренцію між цеховиками, при цьому жертвуючи інтересами замовників. Якщо кравець не виконає на призначений термін замовлення, то інший майстер не має права виконувати, навіть якщо йому приніс замовник. Також і в іншому випадку, коли замовнику потрібен одяг терміново. Інший майстер може взяти виконання замовлення тільки зі згоди першого.

Одинадцятий пункт статуту є продовженням десятого пункту. У цехові усувалося переманювання помічників. Для взаємного контролю, щоб один майстер не конкурував з іншим, цеховики жили на одній вулиці [12].

Дванадцятий пункт карав тих цеховиків, хто не дотримувався режиму робочого дня. Цеховик, котрий прогуляв, карався «одним кобликом вина». Таким чином члени цеху дотримувалися свого статуту і трудової дисципліни.

Наступний тринадцятий пункт є продовженням вищезазначеного пункту. Члени цеху вимагають вчасної явки на цехові збори. Якщо цеховик не приходив у зазначений термін або запізнювався, то його покарають «одним пінтом» (міра вина, чарка). Збори проводилися у свята і закінчувалися гощенням [13]. При цьому була умова, що член цеху має дотримуватися пристойної поведінки.

Чотирнадцятий пункт зазначав: «Хто поведився непристойно, карався відповідно непристойності, яку допустить».

У п'ятнадцятому пункті сказано, що кожен член цеху обшивав себе і збував свій власний виріб. Цеховий член мав право, за винятком свого весільного дня, купити собі одяг у місті.

Цехи мали триступеневу систему: майстер-підмайстер-учень. У майстра працювали підмайстер та учень. За свою роботу підмайстер отримував зарплату. У рік йому давали цілу штуку абату. Підмайстер мав право продати двоє штанів підмайстрові на щотижневих торгах. Коли розпочиналися річні ярмарки, підмайстер міг продати стільки виробів, скільки був у змозі. Майстер, беручи учня в науку, укладав з ним договір на три роки [14]. Без договору

майстер мав право тримати учня тільки два тижні. При укладенні договору за свідків були присутні інші майстри. Після цього відбувалося угощення. Майстер був зобов'язаний дати учневі з трьохрічним строком навчання: одну зимову накидку, штани і шапку, щороку двоє підштаників, дві сорочки, напівчобітки. Якщо договір укладався на двоєрічний термін навчання, то учень мав платити майстрові. У цьому випадку, майстер годував і старанно вчив учня, але не давав йому одяжі. Після закінчення уроків майстер відпускав його. Учень у вільний час мав принести майстрові дві миски страви, калач і один кухоль вина. Майстер давав учневі відпускний лист з печаткою на короткий термін Учень платив за нього 40 пенязів.

Привілей кравецького цеху м. Лупрехтсаса закінчується словами: «сила його ніколи не зрушима» та суворими покараннями для членів цеху. Якщо хтось би з кравців порушив цеховий статут, то порушник карався трьома гирями, начисляючи на кожну гирю по 4 флорени. У ті часи це була велика сума. Одна гиря становила приблизно 1/2 кг. Один флорен складав 90 срібних динарів. У ті часи цехи були релігійними братствами. Доступ місцевому населенню в цехові організації був закритий.

Що до подальшої долі учня, то останній по завершенню навчання у майстра отримував мандрівну книжку. У ній фіксувалося місцеперебування учня, його робота у майстрів. Після завершення строку трьохрічної мандрівки учень повертався у рідне місто підмайстром. Він складав іспит на майстра при умові виготовлення нового якісного виробу [15].

Найпривілейованішими в той час були такі професії: перукарі, пекарі, гончарі [16]. Але не можна не помітити, що на Закарпатті у XIV-XV ст. на першому місці було ткацтво [17]. Воно спостерігається у більшості комітатів Мараморош, Угоча, Берег, а особливо у комітаті Унг з містечками: Тиба, Капушани, Паловці, Середне, Собранц, Страйнян, Ужгород, Михайлівці. В останньому на 1449 рік зберігся такий список майстрів: селяни Бенедикт Лазонь, Андрій Дамян, Станіслав Барлаш, староста Андрій, Валентин – син Августина, повар Павло, Андрій Барло, Георгій Пете, Варфоломій Неймет, Венедикт Маріан, вдова майстера Миколи, ткачі: Фома й Антоній – сини Егідія, Яков Чапо, Тома Сечею, Денис Ігаз, Микола Заклад, Клементій Гембец, Яків Орос і Павло [18].

Таким чином, відносно невеликі масштаби ремісничого життя малих міст та містечок не виключали його інтенсивності. У даному регіоні місто було тісно пов'язано із селом. І разом з тим до роботи у цехах залучались і селяни, представники різних професій. У даному випадку відбувався своєрідний обмін між містом і селом. Цехові виробники, сільськогосподарська продукція продавались на ярмарках, торгах в містах та селах Північно-Східної Угорщини.

Королівська влада надавала цехові привілеї німецьким переселенцям. Вони принесли триступеневу систему навчання: учень – підмайстер – майстер, організацію цехів, їх закони, герби, прапори, звичаї.

Цехові статuti міст Берегова та Мукачева вплинули на формування законодавчих прав інших цехів. Вони виникли значно пізніше.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стоклицкая-Терешкович В. Основные проблемы средневекового города.- М., 1960.- С. 83.
2. Пеняк П. Цехи і цехове ремесло на Закарпатті// Карпатський край.- 1995.- № 1-4 (110).- С. 34.
3. Павленко Г.В. Німці на Закарпатті.- Ужгород, 1995.- С.3-4.
4. Пеняк П.С. Правові основи підготовки учнів та підмайстрів у цехах Закарпаття XVII – першої половини XIX ст.// Тези доповідей 1-ої народознавчої науково-практичної конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Михайла Лучкая, 17-18 листопада 1989 р.- Ужгород, 1989.- С.17.
5. Бачкай В. О характере и роли аграрных городов в Венгерском государстве XV в.// Средние века.- М., 1973.- Вып. 36.- С. 58.
6. Маркуш В.М. Соціально-економічні відносини і класова боротьба в Північно-Східній Угорщині та Закарпатті в XIV-XVII ст.: (На прикладах історії Мараморощини): Дис... канд. істор. наук.-Ужгород, 1974.- С.84
7. Гранчак І.М. Становлення і розвиток феодальних відносин у Закарпатті(IX-XV ст.)// Нариси історії Закарпаття,- Ужгород, 1993.- Т.І.- С.69.
8. Троян М.В., Пашкуй З.А. Мукачево// История городов и сел УССР. Закарпатская область.- К., 1982.- С. 312; Троян М.В. Мукачевский замок.- Ужгород, 1982.- С. 16.
9. Lehoczky T. Beregvármege monográphiaja.- Ungvár, 1881.- II kötet. – 430 old.
10. Мицюк О. Нариси з соціально-господарської історії б. Угорської нині Підкарпатської Русі.- Ужгород, 1936.- Т. 1.- С. 175.
11. Lehoczky T. Op. cit.- II köt. – 431 old.
12. Мицюк О. Вказана граця.- Т. 1.- С. 177.
13. Lehoczky T. Op. cit.- II köt. – 432 old.
14. Мицюк О. Вказана граця.- Т. 1.- С. 178.
15. Павленко Г. В. Ужгород в епоху феодалізму та його кризи// Історія Ужгорода.- Ужгород, 1993.- С. 23.
16. Гранчак І., Пальок В. Місто над Ужем: Істор. нарис.- Ужгород, 1973.- С. 36.
17. Лелекач М. М. Процес закріпачення закарпатського селянства в XIV-XV ст.// Наукові записки Ужгородського університету.- Ужгород, 1957.- Т. XXIX.- С. 22.
18. A Nagymihali es sztarai Grof Sztaray Csalad Okleveltara.- Budapest, 1889.- II köt.- 441-442 old.

РЕЗЮМЕ

ДРЕВНЕЙШИЕ ЦЕХИ В ЗАКАРПАТЬЕ

Миськов И. А. (Ужгород)

В данной статье изложена проблема организации цехов немецкими колонистами в Закарпатье, которое входило в состав Венгерского королевства. Данный период охватывает XIV и XV века.

SUMMARY

EARLY SHOPS IN TRANSCARPATIA

Miscov I. A. (Uzghorod)

This article about the beginning of the state organization shops of German colonists in Transcarpathia which had come in the structure of the Hungarian kingdom. The given period encompasses XIV-XV centuries.